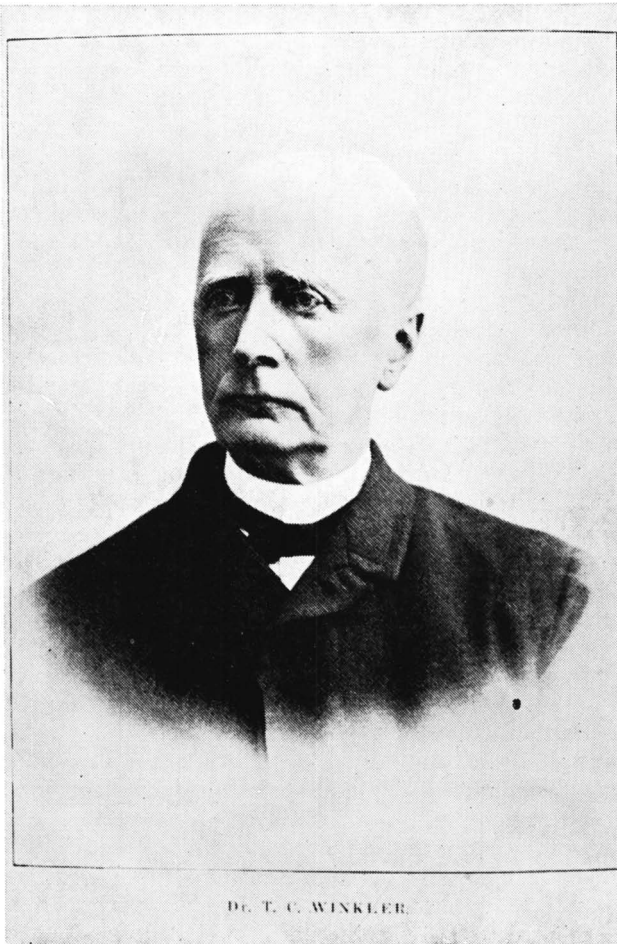

T.C. Winkler, een 19e eeuwse popularisator van de geologie

J. G. de Bruijn

SUMMARY

A brief survey is given of the life and works of Dr T. C. Winkler (1822-1897), geologist and paleontologist, curator in Teylers Museum from 1864.

Iedereen kent de namen Heimans en Thijssen, de twee grote natuurliefhebbers die in de eerste helft van deze eeuw in ons land zo'n krachtige stoot gaven aan de ontwikkeling van het besef van de waarde die planten- en dierenwereld, maar ook de aarde zelf, voor de mens hebben. Veel minder bekend is dat ook de vorige eeuw wel soortgelijke figuren op natuurhistorisch terrein heeft voortgebracht. Eén van hen was Tiberius Cornelis Winkler, geboren te Leeuwarden 28.5.1822, overleden te Haarlem 18.7.1897.

Koopmanszoon, werd hij in zijn vaderstad tot koopman opgeleid. Op aansporen van zijn zwager vertrok hij echter (reeds gehuwd en vader van vier kinderen) naar Haarlem om aan de toen aldaar gevestigde Klinische School de opleiding

tot chirurgijn te volgen. In 1852 verkreeg hij het diploma van genees-, heel- en verloskundige. Na een vierjarig verblijf te Nieuwediep keert hij in 1856 voor goed naar Haarlem terug.

Veelvuldig bezoekt hij daar Teylers Museum en Bibliotheek en komt al spoedig in contact met de Directeur van het Museum, Professor Van Breda (zie Grondboor en Hamer 1969 no. 2). Meer en meer gaat Winkler zich nu op geologie en paleontologie toeleggen en zo kon het gebeuren dat Directeuren van Teylers Stichting deze autodidact in 1864 tot opvolger van Van Breda benoemden als conservator van het Mineralogisch-Paleontologisch Kabinet (voor het Natuurkundig Kabinet van het Museum werd Van Breda opgevolgd door Dr V. S. M. van der Willigen).

Inmiddels was in 1860 Winkler's studie van tertiaire vissen uit Oeningen door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen bekroond. In 1864 verleent de Groningse Universiteit hem het eredoctoraat in de wis- en natuurkunde. In weinige jaren is Winkler het toppunt van zijn roem genaderd.

Zeer veel (stellig tè veel) heeft Winkler geschreven. Het schrijven zat hem in het bloed, hij was bovendien een talenvirtuoos die naar het schijnt liefst dertien talen beheerste en onder meer uit het Deens vertaalde. Zijn bibliografie omvat tegen de honderd afzonderlijk gepubliceerde werken, het aantal tijdschriftartikelen is ontelbaar, - alleen al in het Album der Natuur schreef hij ongeveer vijftig bijdragen.

Met de meeste kennis van zaken gewapend was Winkler in de paleontologie. Zijn studies over fossiele schildpadden en vissen en die over fossiele diersporen vormen dan ook wel zijn voornaamste oorspronkelijke bijdragen aan de wetenschap. Zijn verdiensten voor Teylers Kabinet zijn vele. Niet alleen richtte hij de collectie in het nieuwe museumdeel (gebouwd omstreeks 1880) opnieuw in, hij ook was het die de eerste catalogi zowel van de fossielen- als van de mineralencollectie kon laten drukken en bovendien instructieve gidsen voor de bezoekers schreef.

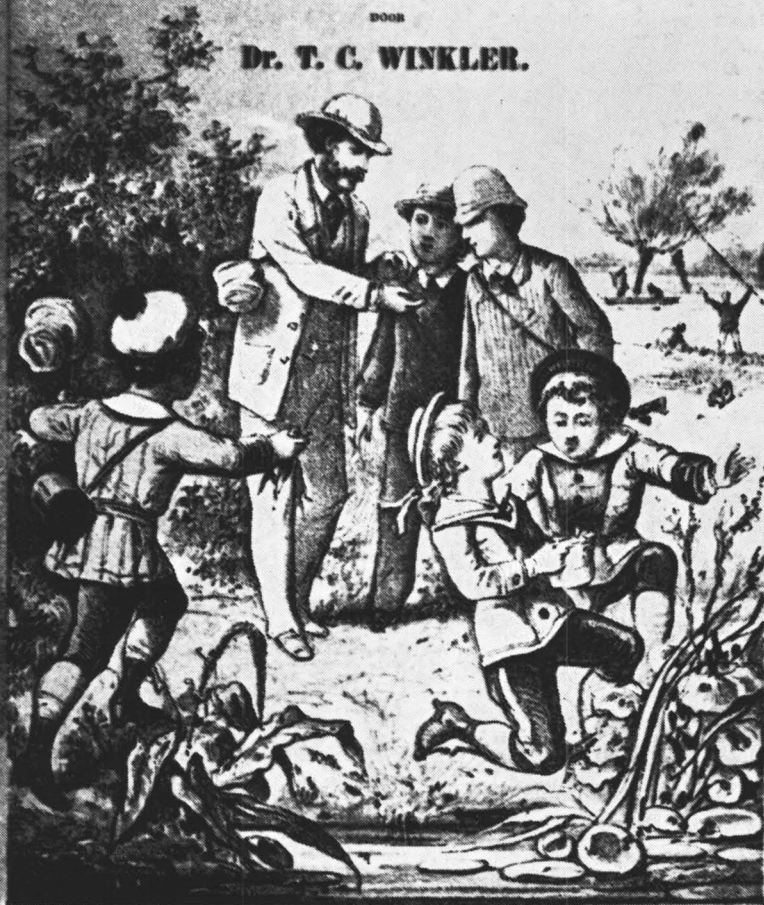
Een tweede categorie studies van Winkler slaat op de oudste geschiedenis en de afstamming van de mens, gebieden waarvoor hij eveneens grote belangstelling had. In zijn enthousiasme voor Darwin en diens in zijn tijd fel omstreden evolutietheorie toonde Winkler zich zeker een progressieve geest. Hij is wel de eerste krachtige voorvechter van het Darwinisme in Nederland genoemd. Daarbij moest hij zich meten met tegenstanders van zo grote faam als de Leidse hoogleraar in de zoölogie Van der Hoeven. Reeds in 1864 vertaalde Winkler Lyell's *The geological evidences of the antiquity of man*, in 1883 gevolgd door Darwin's *The origin of species*. Het is misschien niet zonder betekenis dat een van zijn allerlaatste studies, uit 1896, gewijd is aan de *Pithecanthropus erectus* van Dubois, die hem in 1898 als conservator van Teylers Kabinet zou opvolgen.

Een zeer lezenswaardige studie over de introductie van het Darwinisme in Nederland en de belangrijke rol welke Winkler hierbij heeft gespeeld, is onlangs verschenen van de hand van J. G. Hegeman, *Darwin en onze voorouders, Nederlandse reacties op de evolutieleer 1860-1875: een terreinverkenning. Bijdragen en Mededelingen betr. de geschiedenis der Nederlanden* 85 (1970) 261-314.

De derde en veruit grootste categorie van Winklers pennevruchten is dan die van de populariserende geschriften op alle terreinen der natuurlijke historie, plantkunde en dierkunde zo goed als aardwetenschappen. Van 1867 tot 1874 schreef hij het tijdschrift *Kennis en Kunst* vrijwel geheel in zijn eentje vol. Van het reeds genoemde Album der Natuur was hij veertig jaar lang een der voornaamste medewerkers. Een onmiskenbaar educatieve trek maakt de meeste van deze bijdragen typisch van en voor hun tijd en dus thans ook 'uit de tijd'. Toch zijn boekjes als *Zand en Duinen* (1865), *Op en in de aarde* (1866) en *Gids op het Strand* (1882) wel degelijk de regelrechte voorlopers van het werk van Heimans en Thijssse, die zonder een figuur als Winkler niet goed denkbaar zijn. Ook het Handboek voor den verzamelaar (1884)

HANDBOEK
VONN DEN
VERZAMELAAR

DOOR
Dr. T. C. WINKLER.

TE LEIDEN, BIJ A. W. SIJTHOFF.

voor jeugdige personen ademt dezelfde, soms wat romantische en een enkele keer halfzachte geest, waarin de natuurlijke historie wordt opgetooid met verzen van Longfellow, Boswell, Ten Kate en Vader Cats.

Zijn directe invloed op de popularisatie der natuurlijke historie is waarschijnlijk aanzienlijk groter geweest dan men een eeuw later geneigd is te denken. Er loopt een rechte lijn van Winkler naar Heinsius, de derde en oudste der drie vrienden van de populaire Flora van Nederland. Wanneer zijn dochter Winkler 'een der corypheeën van de Nederlandsche natuurwetenschap in de 19e eeuw' noemt, lijkt ons dit in het bescheiden licht van de Nederlandse beschaving in die eeuw niet sterk overdreven. Enkele geologische titels van Winkler's enorme oeuvre mogen dit artikel besluiten.

1859: De geologie. 2 dln.

1860: De aardbol. 2 dln. Vertaling van G. H. O. Volger, Erde und Ewigkeit. (Frankfurt, 1857)

1860: Description de quelques nouvelles espèces de poissons fossiles du calcaire d'eau douce d'Oeningen. Natuurkundige Verhandelingen Hollandsche Maatschappij der Wetensch. 2e serie 16.

1862: Description de quelques nouvelles espèces de poissons fossiles du calcaire lithographique de Solenhofen.

1863: Korte natuurlijke historie der delfstoffen.

1863 Catalogue systématique de la collection paléontologique du Musée Teyler, 1re partie. (de delen 2-6 verschenen in 1865-1866, de supplementen 1-5 tussen 1868 en 1896)

1869: Des tortues fossiles conservées dans le Musée Teyler, et dans quelques autres musées. Archives du Musée Teyler 2.

1870: De schatten van den aardbodem. 2 dln.

1870: Description d'un nouvel exemplaire de Pterodactylus micronyx du Musée Teyler. Arch. Mus. Teyler 3.

1871: Mémoire sur le Coelacanthus Harlemensis. Arch. Mus. Teyler 3.

1873: Ons drinkwater en onze duinen.

1873: Le Plesiosaurus dolichodeirus Conyb. du Musée Teyler. Arch. Mus. Teyler 3.

1873: Sur des dents de poissons du terrain bruxellien. Twee verhandelingen in Arch. Mus. Teyler 3 en 4.

1876: Etude sur le genre Mystriosaurus. Arch. Mus. Teyler 4.

1876: Mémoire sur quelques restes de poissons du système heersien. Arch. Mus. Teyler 4.

1878: Considérations géologiques sur l'origine du zand-diluvium, du sable campinien et des dunes maritimes des Pays-Bas. Arch. Mus. Teyler 5.

1880: Mémoire sur les poissons fossiles des lignites de Sieblos. Arch. Mus. Teyler 5.

1880: Description de quelques restes de poissons fossiles des terrains triassiques des environs de Würzburg. Arch. Mus. Teyler 5.

1882: Etude carcinologique sur les genres Pemphix, Glyphea et Araeosternus. Arch. Mus. Teyler N.S. 1.

1886: Histoire de l'ichnologie. Arch. Mus. Teyler N.S. 2.

1889: Catalogue des collections géognostico-minéralogiques du Musée Teyler. (supplément in 1896)

1891: De flora van het verleden.

1892: De zoogdierfauna van het verleden.

1893: De gewervelde dieren van het verleden.